
УДК 811.161.2'374

Наталія Сніжко

Інститут української мови НАН України, м. Київ

НЕОЛЕКСИКОН ОЛЕСЯ ГОНЧАРА: ЛЕКСИКОЛОГІЧНИЙ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ ВИМІРИ

У статті узагальнено погляди лінгвістів щодо вагомого внеску Олесь Гончара в розбудову сучасної української мови та запропоновано способи лексикографічного опрацювання лексичного багатства мови письменника. Увізразнено потужний вплив О.Т. Гончара на формування нового глобального мовомислення й розвиток інтегральних лінгвістичних досліджень.

Ключові слова: *Олесь Гончар, лексикон, неолексикон, індивідуально-авторська мова, тезаурус, словник мови письменника, інтегральна лексикографія, авторська лексикографія.*

Виняткову потужність авторського словотворення та активну розбудову лексико-семантичних засобів літературної мови підкреслюють усі дослідники мовотворчості Олесь Гончара. Лінгвісти наводять сотні авторських новотворів письменника, літератори наголошують на надзвичайно високому естетичному рівні його творів [2; 3; 6; 9; 13; 14].

Актуальність створення словника мови Олесь Гончара є беззаперечною. Особливої уваги заслуговує та лексика письменника, яка зібрана в його останніх творах. Лексика ранніх творів, як відомо, широко представлена в 11-томному тлумачному Словнику української мови (1970–1980), а новотвори кінця ХХ ст. досі залишаються у фонді поза-словникової лексики. Гончарознавці наголошують, що авторські слова й художні вирази Олесь Гончара мають стати надбанням сучасних загальномовних словників [1; 3; 13 та ін.].

Кожне нове слово письменника засвідчує потенційне багатство образно-виражальних засобів рідної мови, а кожне нове вживання уже відомого слова є зразком його майстер-

© Н.В. СНИЖКО, 2017

ного використання. Тому нині особливо цінними постають обидва способи опрацювання авторського лексикону: 1) створення загального тезаурусу лексичних одиниць мови Олеся Гончара і 2) формування словника його неолексикону та індивідуально-авторського слововживання.

Укладання словника мови О.Т. Гончара тезаурусного типу, що має містити усі вжиті автором слова в усіх редакціях його творів, прикладом чого є академічний Словник мови Шевченка в двох томах (за ред. В.С. Ващенко, 1964 р.) [10], передбачає повномасштабне унявнення мовомислення письменника. Такий словник відтворюватиме майстерність Олеся Гончара у використанні загальнонаціонального лексикону і презентуватиме напрями індивідуально-авторського словотворення.

Реєстр авторського словника, тобто словника мови письменника, напевно, збагатиться з основою реєстру Зведеного словника української мови [11; 12], адже Олександр Гончар вдало користується загальномовним лексичним запасом і творить нові слова, які засвідчені у його художніх, публіцистичних творах та щоденникових записах. Тезаурус мови творів Олеся Гончара міститиме тисячі лексичних одиниць, тому, на нашу думку, загальний реєстр використаних письменником слів слід подавати також окремою рубрикою Зведеного словника лексики української мови кінця XVIII — поч. XXI ст., який є основою сучасних інтегральних лінгвістичних досліджень. Таке подання відтворить літературну частину лексикону, виявить індивідуально-авторські слова та оказіоналізми.

Важливо укласти словники-тезауруси для кожного окремого твору письменника або збірок творів. Методика синхронного рубрикування слів, добутих з творів письменника, забезпечує класифікацію лексики за розрядами: активне / пасивне, літературне / авторське, загальноповживане / обмежене сферою комунікації тощо. Формат сучасної електронної картотеки передбачає з'ясування кількісних характеристик вживання слів письменником у різножанрових творах, а також зведення варіантів слів під домінантами.

Тезаурусне відтворення лексики творів Олеся Гончара важливе для дослідження співвідношення лексичного складу літературної мови й індивідуально-авторських утворень та для з'ясування шляхів збагачення літературної мови письменницькою лексикою й образним вживанням слів. Окрім того, увиразнюється індивідуальне світобачення і світосприймання письменника, розвиток його художніх здібностей. Врешті, активного розвитку зазнає методологія сучасної лексикографії, яка розвивається нині як вагома ланка макронаукових досліджень й унявнює надбання лінгвокультурології, лінгвоконцептології та інших міждисциплінарних галузей, відтворених лексичними засобами мови. У реєстрі словникового складу творів О.Т. Гончара представлені результати міжмовної комунікації, адже він містить значну кількість запозичених та інтернаціональних слів. Отже, системне подання лексики творів Олеся Гончара є вагомим внеском до способів з'ясування особливостей розвитку мовної системи та мовомислення письменника, а також для формування нової методології системного опрацювання загальнонаціонального складу

мови й індивідуально-авторських лексиконів. Формат Зведеного словника як основи інтегральної лексикографічної системи передбачає реєстрування лексичних одиниць багатьох письменників. У ньому лексикон Олеся Гончара постане як один із найбільш об'ємних та багатих і за новотворами, і за новими формами образного відтворення дійсності.

Спробуємо узагальнити думки лінгвістів стосовно внеску Олеся Гончара в розбудову української літературної мови та увиразнити методологію сучасної інтегральної й авторської лексикографії. У нашому дослідженні **інтегральну лексикографію** розглядаємо як галузь сучасної макропарадигми знань, яка передбачає інтегрування реєстрів багатьох загальномовних словників та індивідуально-авторських лексиконів з метою комплексного дослідження історії розвитку та функціонування лексичного складу мови на значному часовому відтинку. В інтегральних лексикографічних системах поєднується лексика літературної мови, мови письменників, територіальних та соціальних діалектів тощо [12]. **Авторська**, або **індивідуально-авторська** лексикографія є тією галуззю словникарства, яка засвідчує лексичне багатство окремого письменника й на основі зібраних лексичних одиниць відтворює ідіостиль письменника [7; 13; 16].

Зіставлення загальномовного лексичного складу з індивідуально-авторськими лексиконами виявляє спільну частину лексики, яка представлена і в загальномовному реєстрі, і в письменницькому лексиконі, а також відтворює ту частину лексики, яка засвідчена лише в творах окремого письменника і входить до фонду індивідуально-авторських слів або оказіоналізмів. Г.М. Вокальчук, П.Ю. Гриценко, С.Я. Єрмоленко, Є.А. Карпіловська та ін. українські лінгвісти зазначають, що інтегральне лінгвістичне дослідження забезпечує зіставлення та увиразнення літературного й індивідуально-авторського слововживання [8: 108].

Термін **лексикон** в інтегральних лінгвістичних дослідженнях вживається на позначення: 1) лексичного складу мови письменника або реєстру словника, тобто певної частини лексичного фонду, який досліджується; 2) лексикографічної праці, яка відображає особливості слововживання певного письменника або певного суспільного об'єднання. **Неолексикон** — це сукупність нових слів і значень, які відтворені або будуть відтворені в неографічних працях (словниках нових слів і значень).

Варто зазначити, що гончарознавці наголошують на послідовному дотриманні норм літературного слововживання Олесем Гончаром та його активній розбудові неолексикону. Нові слова, утворені письменником, є органічним складником мовної системи. Лише деякі слова вважають оказіональними, та й то їхня доля буде зрозумілою лише з виходом у світ словника мови О.Т. Гончара. Багато авторських слів знайшло сьогодні своїх шанувальників завдяки покажчикам Н.М. Сологуб та поданні авторської лексики Олеся Гончара в електронних ресурсах. Проте для всеохопного дослідження спадщини письменника та з'ясування вагомості його внеску до скарбниці літературної мови необхідна повна картотека його слововживань і систематизування слів за парадигматичними, синтагматичними, епідигма-

тичними та аксіологічними властивостями. Важливим є з'ясування основних етапів становлення визначної творчої особистості Олеся Гончара та вивчення специфіки його мовотворення.

1978 р. В.С. Ващенко у статті «Збагачення й розвиток української мови в художніх творах О. Гончара» зазначає, що ранні твори письменника засвідчують уміння автора користуватися багатствами рідної мови, а після виходу у світ роману «Тронка» — активне авторське словотворення й збагачення засобів художнього осмислення дійсності. «До написання цього твору мовне новаторство знаходило своє вираження, в основному, у своєрідному використанні загальноновживаного. Після «Тронки» воно виступає досить широко у вигляді багатоманітної нової форми, по-різному відтвореної на загальнономовному ґрунті. І саме тут воно гостро відчувається мовцем в усій своїй гнучкості та своєрідності, в усіх тонкощах змісту й функціонального навантаження. Саме тут О. Гончар став майстром нового влучного слова, не тільки видобутого з живомовних загальнонародних надр, а й видозміненого в такий спосіб, що на ньому зростає художній образ. Шукання слова реалізується тут по-новому, хоч і згідно з духом народної мови, в межах її складної системи» [2: 50].

Потужному новаторству Олеся Гончара присвячують статтю «У вічних оновленні...» М.М. Пилинський та Г.М. Колесник (1986 р.). Лінгвісти аналізують багату мовно-художню палітру авторського словника і вказують на високий естетичний та науковий (з погляду мовознавства) рівень новотворів Олеся Гончара. М.М. Пилинський та Г.М. Колесник зазначають, що «читач відчуває (не може не відчути) естетичну насолоду від зустрічі з новим словом тільки тоді, коли труднощі, пов'язані із сприйняттям, засвоєнням, сказати б, «подоланням» цього раніше не знаного йому слова не будуть занадто великими, непереборними» [9: 5]. Тому, аналізуючи новотвори з фрагменту роману «Тронка» (... *Неначе саму силу життя випромінюють оці повні райва та блиску очі і личко лукаве, розрум'яніле, персиково-туге*) та роману «Циклон» (*Такі вони були святково-небуденні цього вечора, і Капа була серед них розсяяна, грала своїми променисто-синіми, її, видно, переповнювала радість щасливого якогось передчуття*), дослідники зазначають, що і іменник *райво* (створений за моделлю «сяйво»), і дієприкметник *розсяяний*, який виконує функцію епітета, і складний прикметник *променисто-сині* (очі), і складний епітет *персиково-туге* (личко) не становлять якихось труднощів для розуміння. «Разом з тим вони зміцнюють загальне естетичне враження, збуджують нашу уяву, надають оповіді особливого додаткового художнього смислу, який, за словами О.О. Потєбні, відрізняє образну мову від інформативно-необразної. Саме цей додатковий смисл є неодмінним чинником розвитку кожної живої мови» [9: 5–6].

Узвичаєні, традиційні моделі українського словотворення О.Т. Гончар поповнює словами, які відображають високий рівень духовності письменника й провідні концептуальні домінанти його мовомислення (ЛЮБОВ, ДОБРО, ЖИТТЯ, ГАРМОНІЯ, КРАСА, ВЗАЄМОПОВАГА, ТВОРЧИСТЬ та ін.). Він майстерно відтворює всі нюанси внутрішніх

переживань героїв, багатогранно змальовує їхні портрети, вчинки, місце й роль в Україні й світі. Любов і прагнення гармонії, що утримує рівновагу Всесвіту, — це ті чинники, що зумовлюють гуманістичний пафос творів письменника. Авторський неолексикон збірки «Далекі вогнища» та «Щоденників» Олесь Гончара засвідчує продуктивність тих способів оновлення лексичного складу мови, що пов'язані із: а) номінацією нових явищ життя, зумовлених розширенням меж пізнання та осмисленням універсальних і національних закономірностей розвитку соціуму; б) збільшенням оцінних назв, при створенні яких високопродуктивними в ідіостилі О. Гончара є префікси *най-*, *недо-*, *роз-* та основи *все-*, *на-лів-* та ін.; в) творенням складних найменувань людей, серед яких помітне місце займають композити та юкстапозити, що пишуться через дефіс і сконденсовано відображають різноманітні нюанси внутрішньої й зовнішньої характеристики осіб та ін.

Відтворити все розмаїття Божого світу в світлих тонах, подати людину в центрі Всесвіту, визначити її важливу місію, що полягає в збереженні планети й високої духовності людства, — це головні завдання творчого осмислення життя письменником. З огляду на це важливим є порівняння особливостей вживання слова *людина* та його семантичних ідентифікаторів у творах Олесь Гончара й інших письменників того ж часового відтинку та в ретроспекції. У мовній палітрі Т.Г. Шевченка, як засвідчує авторський словник, переважають форми *люди* та *люде* (загальна кількість 551), а слово *людина* — вживається лише тричі [10 I: 383–384]. У творах Олесь Гончара мисляча і творча ЛЮДИНА — домінанта мовомислення, що відтворює один з основних складників концептосфери кінця ХХ ст. Це свідчення історичної закономірності піднесення людини на вищий рівень еволюції й розвиток її творчо-пізнавальних потенцій, а також внеску письменників ХХ ст. в утвердження основ людинознавства. В художніх творах, зокрема у збірці «Далекі вогнища», та в «Щоденниках» Олесь Гончар часто вживає слово *людство* й аналізує глобальні проблеми усього людства. Письменник поглиблює розуміння понять *людяність*, *життя*, *взаєможивчивість*. Форма *життя*, до речі, у Словнику мови Т.Г. Шевченка не засвідчена. З високою частотою вживання подано в ньому дієслово *жити* [10 I: 228]. Отже, змінюється життя, змінюються форми мовного відтворення еволюції, а для її системного дослідження важливо мати словники мови письменників різних епох.

Зіставлення частоти вживання слів та продуктивності афіксів у відтворенні різночасових аспектів мовної картини світу спостерігаємо на ділянці оцінної лексики. Шкала оцінності з префіксом *най-* у Т.Г. Шевченка, як засвідчує словник його мови, представлена 11 словами (*найгірше*, *найдорогіший*, *найкращий*, *найлучший* та ін.), в О.Т. Гончара — сотнями слів з позитивною і негативною семантикою (*найдалекоглядніший*, *найжаданіший*, *найперспективніший*, *найбездарніший*, *найдоскіпливіший*, *найпохмуріший*, *найморальніший*, *найв'їдливіше* та ін.). Про загальну кількість оцінних слів Олесь Гончара дізнаємося лише після укладання по-

вного лексикону письменника. Зіставлення повних лексиконів письменників різних епох — вагомий спосіб дослідження не лише розвитку мовно-виражальних засобів та індивідуального світосприймання художників слова, а й загальних закономірностей розвитку соціуму, його духовності й культури, відбитих у мові.

Для системного вивчення творчої спадщини Олеся Гончара особливо важливими є праці, що відтворюють динаміку його мовомислення, а отже, й розширення неолексикону української літературної мови.

Н.М. Сологуб у монографії «Мовний світ Олеся Гончара» вказує на динаміку художніх засобів О. Гончара, формування системи символів письменника, закономірності підпорядкування лексичних засобів втіленню високих гуманістичних помислів письменника. У словопоказчиках, доданих до монографії, дослідниця реєструє майже дві тисячі індивідуально-авторських новотворів письменника та образних висловів [13: 120–137]. У показчику, укладеному за шеститомним виданням творів Олеся Гончара (1978–1979), Н.М. Сологуб наводить такі приклади нових слів та індивідуальних слововживань письменника: *античне край-свіття, блакитний орґан* (про небо), *готичні собори сосен, каравели хмар, людина-легенда, людина-авоська, людина-основа, бринькач, дівченя, доскіпайло, дрібнодух, невгамовець, невпокійливець, пастуша, пацанча, хуліганча, чабаня, школярча, паруся, затовстошкуритися, безгоміння, безтривожно, пішки по-сковородинськи, безкрая людська ріка, пустоцвітне життя, апокаліптичне сонце, стриптиз душі, тиняйло, тополята* та ін. [13: 120–128].

За романом «Твоя зоря», опублікованим 1982 р., Н.М. Сологуб укладає показчик, що містить такі слова й вирази: *степова античність, апофеоз життя, атланти духу, як вартовий планети, вічність неба, заплomboвана душа, грай-пустощі, душохват, кар'єроманія, коненя, коралі-сережки, людина-кажан, людина-квітка, людина-торпеда, мимохідець, надчемність, позачасовість, смоги-тумани, сонцедення, тайнознавство, твердолоби, фантоми хмарочосів, хлопчашня, чорні заздрощі* та ін. [13: 129–132]. Із роману «Собор», що побачив світ 1968 р., дослідниця добирає для показчика такі слова й вирази Олеся Гончара: *акацієві ночі, блакитні планети твого дитинства, вепр нової доби, героїн кар'єризму, готика тополь, соняшники золоточолі, істина-правда, кінецьсвітній хаос, людина-кристал, людина-цегла, німа музика соборів, наркотик владолубства, отрута кар'єризму, маленький пагінчик життя* (про дитину), *собор планетарний, собори душ своїх бережить, ходячі шлунки, нічні юшкоїди* та ін. [13: 133–134]. Показчик до збірки «Далекі вогнища» (1988 р.) дослідниця укладає на основі нових слів та слововживань автора: *рукотворний апокаліпсис, байдикарі, вишневий сміх, відчайдушниця, гребля-дамба, дансінг-молільня, за дощами-туманами, забудь-батько, забудь-мати, закомплексований гомо-сапієнс, зореплаводство, змілітаризований інтелект, кінецьсвітньо, озера-тиховоди, однопланетяни, пропийдуша, пустомолот з портфелем, рай-світ, співпланетники, часоплин, всевідець, крізьзубна відповідь* та ін. [13: 135–137]. Варто наголосити на вагомості укладених словопоказчиків для вивчення особливос-

тей авторської концептуалізації світу й динаміки суспільного розвитку, відтвореного лексичними засобами письменника.

С.І. Головащук у статті «Позасловникова лексика в творах Олеся Гончара» зазначає, що з двох великих романів Олеся Гончара — «Твоя зоря» і «Берег любові» — він відібрав одну тисячу новотворів, які не ввійшли до Словника української мови в 11 томах. Відібрані слова дослідник класифікує за особливостями їхнього творення та функціонування. С.І. Головащук виділяє слова, які О.Т. Гончар творить на основі уже відомих (*балакливо, великодньо, нахмарено, бузковість, оновленість, водійка, початківка, прикордонницький, засмаглявлений, запаркований, осамотнілий, розбряклий, розпилужений, присмутнівши, нетямлячись* та ін.), та ті, що належать творчій скарбниці письменника, хоча й побудовані з використанням відомих дериваційних ресурсів мови (*буйнотрав'я, всеземний, піснолиций, середліття, відтінок-барвинка, сяйво-мерехтіння, леготи-весновії, хмара-облока, свистіння-стугоніння, хитрющо-мудрющо, зоріло-світало, граційно-легкий, шляхетно-тендітний, водолазити, пішохідець, хлібодарний* та ін.).

Чи не найпильнішу увагу, зазначає С.І. Головащук, Олесь Гончар приділяє складним словам, словоскладанню. Серед них найбільше слів на позначення людей: *дівчина-підліток, донька-красуня, жона-оздоба, людина-анакронізм, мати-кочовичка, новачок-практикант, скіф-степовик, степовик-механізатор, умілець-трудога, юнак-водій, несплюхи-бесідники, мудреці-ворожбити, невидимець-диктор* та ін. [3: 38].

Окремо С.І. Головащук аналізує ті слова, які є спільними і для інших письменників та представлені в лексичній картотеці, але не зафіксовані в 11-томному СУМі: *антисвіт, безмрійний, весновій, вітально, всепроцєнство, дорослість, замислення, заувага, зіщулено, крутоплечий, пригорблений, прикушпелити* та ін. Така лексика, наголошує дослідник, має бути надбанням словників, а задля цього «конче потрібно було б створити словник мови О. Гончара» [3: 40].

Необхідність укладання лексикону Олеся Гончара обґрунтовують Г. Богуцька, Є. Регушевський, М. Разумейко у статті «Авторські неологізми у творах Олеся Гончара» [1]. Проте автори цієї розвідки наводять незначні кількісні показники нової лексики О.Т. Гончара у романі «Собор» (лише 50 неологізмів) і нарисі «Спогад про океан» (40 нових слів) [1: 26–28]. Дослідники аналізують слова, які є надбанням попередніх творів Олеся Гончара (*антиніч, райво* та ін.) або інших письменників. Отже, необхідна така база даних творчих досягнень українських письменників, яка б синтезувала лексичні скарби й одночасно увиразнювала самотність кожного майстра художнього слова.

Для сучасного системного опрацювання лексикону Олеся Гончара передбачаємо кілька основних етапів:

- 1) формування електронної картотеки за творами письменника;
- 2) створення словників неологізмів письменника (для окремих творів чи збірок творів) у порівнянні з реєстром Зведеного словника лексики української мови XVIII — поч. XXI ст.;

- 3) формування конкордансів для творів письменника кінця ХХ ст.;
- 4) формування ідеографічного словника письменника;
- 5) укладання повномасштабного словника мови Олеся Гончара за зразком академічного словника мови творів Т.Г. Шевченка.

Окремим перспективним напрямком сучасної інтегральної лексикографії та лінгвокультурології є укладання зведеного лексикону письменників другої половини ХХ — поч. ХХІ ст.

Загальноприйнятим форматом сучасної академічної електронної картотеки Інституту української мови є супровід заголовкового слова, поданого в початковій формі, граматичними характеристиками та паспортизованою цитатою [12]. Така структура електронної картки дозволяє ефективно здійснювати подальші етапи лексикографічного та інтегрального лінгвістичного опрацювання авторського лексикону: формування тлумачення, позначення переносних та образних вживань слова, визначення стійких сполучень слів та порівняльних зворотів, подання стилістичних ремарок, систематизування лексики за частинами мови, моделювання авторської картини світу та з'ясування її співвідношення з мовною та концептуальною картинами тощо.

У такій електронній картотеці компоненти стійких сполучень слів та образних виразів реєструємо за алфавітом стільки разів, скільки вони зустрічаються в аналізованому тексті. Так, елементи влучного вислову Олеся Гончара *коники бризнули з-під ніг*, яким він увиразнює механізми образного мовомислення, будуть зареєстровані за алфавітом під заголовковими словами *коник* і *бризнути*.

Розносимо за алфавітом й компоненти образного вислову *амфітеатри гір*, що відтворюють метафоричне перенесення значення. Для подібних прикладів слововживання у наступних версіях тлумачного словника будуть використані ремарки **Образно* та *перен.* (переносне значення).

Відповідні ремарки матимуть порівняльні звороти (**У порівн.*) та стійкі сполучення слів (позначення жирним шрифтом, ромбом та трикутником). Варто зазначити, що твори Олеся Гончара містять значну кількість речень, насичених новими словами, новими формами слів, стійкими сполученнями слів, образними висловами. Кожен з різновидів авторської мови письменника розносимо в електронній картотеці за різними словниковими домінантами. У реченні: *Сама ти марнієш, вся душа розшарпана, а він з вола здоровий, йому б тільки гульвісничати...* (4: 35) представлено нове слово *гульвісничати* та стійке сполучення слів з *вола здоровий*, що виникло внаслідок асоціативного осмислення подібності здорової людини з волом, тому в електронній картотеці реєструємо за алфавітом і дієслово, і стійке сполучення слів.

Нижче наводимо фрагменти упорядкованої за алфавітом електронної картотеки лексикону Олеся Гончара (укладеної автором цієї статті), які увиразнюють ідіостиль та відтворюють внесок письменника в розбудову мовно-виражальних засобів:

амфітеатр, ім. ч. *Мені подобаються ці амфітеатри гір з лісами та виноградниками, з якимисьь білими віллами на схилах...* (5 III: 29);

березнево, присл. *Та це ж весна скоро! Сніг уночі похрускує березнево, а найповніший образ провесни — снігурі калину п'ють!* (5 II: 44);

біло-біло, присл. *Тільки садки, що біло-біло цвітуть на схилах Києва і за Києвом, дають душевну підтримку* (5 III: 55);

білопінний, прикм. *...нарешті якогось там дня визирнуло сонце, й по-теплішало враз, і перед очима нам сяйнула в долинах білопінна повінь розквітлх словацьких садків!* (4: 99);

Божий, прикм. *Нахил орбіти Землі, швидкість обертання, температура Сонця — все розраховано ідеально, для найвищої гармонії життя. Тож бережимо, люди, цю Божу Гармонію!* (5 III: 562);

бризнути, дієсл. док. *Коли звернув зі стежки в густі трави, то коники так і бризнули з-під ніг! Яка таки гарна в нас мова: коники бризнули з-під ніг!.. Дякую Богові, що дав мені народитися українцем* (5 III: 576);

вершинність, ім. ж. *Література втрачає своє здоров'я, свою духовну вершинність* (5 II: 33);

взаємопізнання, ім. с. *Потяг до взаємопізнання стає велінням доби* (4: 226);

вольовитий, прикм. *Так, це він, зарослий, в колючій щетині, з вольовитим поблиском у змружених очах* (4: 77);

всенациональний, прикм. *Якщо здобудемось на всенациональну єдність, нас не здолає ніхто!* (5 III: 543);

вселюдський, прикм. *Яким сонцем відвернути вселюдське похолодання?* (5 III: 18);

всеохопний, прикм. *...весь плацдарм став невдовзі суцільним ревищем, окутався туманом і димом, всеохопним чорним хмаровищем...* (4: 97);

всепрощальний, прикм. *...на голому куполі щирим золотом горів на всю округу ясний всепрощальний хрест* (4: 33);

дрібнодухість, ім. ж. *Скільки дрібнодухості, пошлості, брехні в цьому літературному середовищі...* (5 III: 17);

дуель, ім. ж. *Дуелі духу — ось що нам потрібне. Блиском думки його переваж, висмій, щоб усі побачили: король голий* (4: 66);

жорно, ім. с. *Невже після цього знову жорна буднів?* (5 III: 48);

забагнючений, дієприкм. *Розбрякли від води окопи весь час обвалюються, всі ми забанючені до вух, ждемо не діждемось, коли настане час підміни і ми вночі зі всіма острогами виберемось звідси...* (4: 93);

згармонізувати, дієсл. док. *Згармонізувати життя — це має бути найвищою метою сучасного людства* (5 III: 43);

здрічавівши, дієприсл. *І в таку свіжну березневу рань, коли лід на річці, здрічавівши, вже лунко й весело потріскує, а на островах майже по-весняному червоніють краснотали, маєш стрімголов мчатись туди, де ждуть тебе прикрощі, службові клопоти...* (4: 201);

інопланетно, присл. *Цікаво, що й ще один автор спостеріг, що Довженкова камера на все земне дивилась ніби інопланетно, ніби з космосу, ніби очима Бога... Це дуже важливо, може, в цьому суть його поезики* (5 III: 545);

капіляр, ім. ч. *З-під самих зірок нагледіти світленьку оту звивину на планеті, земний отой капіляр [річку] — це ж яка сильна апаратура потрібна...* (4: 135);

котигорошко, ім. ч. ...люди з мовчазним сумом дивились, як хлоп'я, над котрим вони щойно стояли, сполохане пострілом, щодуху втікало, стрімголов віддалялося луками, мов котигорошко (4: 83);

медовустий, прикм. *І яким чином колишній твій приятель, медовустий шанувальник, стає відступником?* (5 III:174);

надзавдання, ім. с. *Бути постійно на варті чистоти мови, збагачувати її всебічно, повертати їй первісну естетичну красу, мудрість, милозвучність — ось наше національне надзавдання* (5 III: 531);

народ-красолюб, ім. ч. *Український народ — народ-красолюб!* (5 II: 15);

нездвижно, присл. *А на ближньому озері, не боячись поїзда, білий лелека нездвижно стоїть* (4: 129);

низькохмарний, прикм. *Низькохмарне холодне небо розпросталось над ним [містом]* (5 II: 91);

новочасся, ім. с. *Польовий табір — це той же хутір! Віродивсь у новому вигляді... Хай в новочассі, але той же оазис серед степового простору* (5 II: 67);

оберігач, ім. ч. *Мова — основний генофонд нашої культури, і все залежатиме від того, чи зуміємо зберегти її в усьому історичному багатстві. Школа, учитель, письменник — найперші і найвірніші оберігачі* (5 III: 112);

однопланетянин, ім. ч. ...живемо в епоху, де контакти даються людям нелегко, а відчуженість між однопланетянами стає ледве чи не знаменням часу (4: 232);

перевантага, ім. ж. *Перевантаги, перенапряга нервів, та ще самота, безмежна космічна самота...* (4: 135);

передвічно, присл. *Можливо, автор вчення про ноосферу (Вернадський) був найближче до розуміння великої, передвічно замисленої єдності природи* (5 III: 11);

передзахідно, присл. *Після хмурого дня сонце пробилося з-під навислої хмари й передзахідно зачервонило океан, що, відкрившись у далеч, граючи багряними полісками, зараз набув мовби ще більшої грізності* (4: 265);

понадчасовий, прикм. *Найсильніший там [О. Довженко], де прагнув підвестись до понадчасових, надсоціальних вічних категорій* (5 III: 8);

пошумлювати, дієсл. недок. *Злегка пошумлює десь унизу прибій* (5 III: 66);

різноколірно, присл. ...звечора він [фонтан] був різноколірно освітлений і біля нього на помості виступали естрадні співаки (4: 123);

розкошистий, прикм. *А снопи такі ж красені, такі тугі та розкошисті, і між ними сама вона якась аж золота, розсяяна, туга, мов сніп!* (4: 55);

розшумлений, дієприкм. ...щоб тільки побути віч-на-віч з відкритим океаном, послухати, зупинившись на скелі, ці грізно розшумлені внизу води і цей ніколи тут не вищуаючий, самими просторами витворений вітер... (4: 219);

світанково-юний, прикм. *Світанково-юне, нічого не відаюче дитячко серед краси весняних Карпат — це образ епохи, її найтяжчих протиріч...* (5 III: 98);

серпневість, ім. ж. *Спокій у природі, приморська серпневість* (5 III: 66);
сиводавній, прикм. *Не раз ми чули розповіді нашого друга про далеку річку його дитинства, яка в сиводавні часи «аж закипала, аж із берегів виходила», коли незліченна ординська кіннота кидалась по ній уплав...* (4: 92);

суржикування, ім. с. *Звичайно, небезпека для мови існує. Суржикування, чиновницьке оказенення, збіднення образної системи, примітивізація понять...* (5 III: 531);

сягнисто, присл. *Почувається, що він очолює цих людей, ступає він рішуче й сягнисто, сушняк, ламаючись, тріщить йому під ногами* (4: 76);

тужба, ім. ж. *День починався горем, тужбою кінчався* (4: 76);

урочо, присл. *І знову поля, озера, плеса поміж очеретів сяють дзеркально, урочо* (4: 129);

худий, прикм. *Коні рвонулися з місця, хоч які були затягані роботою й худі, мов драбини* (4: 54);

якнайхутчіш, присл. *Може, стане наполягати, щоб повертатися якнайхутчіш до готелю, змінювати вбрання...* (4: 123);

ясновидність, ім. ж. *Можливо, поет із своєю дитинною ясновидністю, із своїм глибоким захопленням вами, людьми полярного гарту, був куди ближчий до істини, до справжньої суті речей?* (4: 105).

Лексикон Олеся Гончара засвідчує високий потенціал мовної системи та винятковий хист письменника до створення яскравих художніх образів. Цитатний матеріал відтворює глибоку змістовність й бездоганну форму мовомислення Олеся Гончара. Письменник вирізняється глобальним світосприйманням, його твори містять слова з семантикою високого рівня узагальнення, які збагачують мовну систему й увиразнюють вагомі досягнення українського народу й людства загалом. Олесь Гончар утверджує норми українського словотворення та слововживання й увиразнює нові форми художнього осмислення дійсності.

Нові слова та нові значення, створені письменником, а також метафоричне переосмислення уже відомих мовних фактів, заслуговують різноаспектного лексикографічного опрацювання у загальномовних словниках-тезаурусах та словниках індивідуально-авторської мови. Неолексикон Олеся Гончара сприяє розвитку інтегральних лексикографічних систем, що містять інформацію про національні й універсальні способи концептуалізації дійсності та поглиблюють теорію системного дослідження загальномовного й індивідуально-авторського мовотворення.

1. *Богуцька Г.* Авторські неологізми у творах Олеся Гончара / Г. Богуцька, Є. Регушевський, М. Разумейко // *Культура слова*. — Вип. 51. — К., 1998. — С. 24–30.
2. *Ващенко В.С.* Збагачення й розвиток української мови в художніх творах О. Гончара // *Мовознавство*. — 1978. — № 2. — С. 49–53.
3. *Головащук С.І.* Позасловникова лексика в творах Олеся Гончара // *Мовознавство*. — 1988. — № 6. — С. 32–40.
4. *Гончар О.Т.* Далекі вогнища: Нові твори. — К.: Рад. письменник, 1987. — 287 с.
5. *Гончар Олесь.* Щоденники: у 3-х т. / О.Т. Гончар; упор., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В.Д. Гончар. — К.: Веселка, 2002–2004. — Т 1. — 2002. — 455 с.; Т. 2. — 2003. — 607 с.; Т. 3. — 2004. — 606 с.

6. Гоян Я.П. Собор української душі: Літ. порт. Олеся Гончара. — 4-те вид. — К. : Веселка, 2008. — 62 с.
7. Гриценко П.Ю. Авторська лексикографія: Тарас Шевченко // Українська і слов'янська тлумачна та перекладна лексикографія. Леонідові Сидоровичу Паламарчукові / Інститут української мови НАН України; відп. ред. І.С. Гнатюк. — К. : КММ, 2012. — 488 с.
8. Клименко Н.Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: Монографія / Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк. — К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. — 336 с.
9. Пилинський М.М. У вічнім оновленні... / М.М. Пилинський, Г.М. Колесник // Культура слова. — Вип. 31. — К. : Наук. думка, 1986. — С. 5–11.
10. Словник мови Т.Г. Шевченка: В двох томах. — К. : Наук. думка, 1964. — Т. 1–2.
11. Сніжко Н.В. Зведений словник лексики української мови: джерела і засади укладання // Культура слова. — вип. 83. — К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. — С. 90–99.
12. Сніжко Н.В. Структурна, функціональна й хронологічна параметризація лексики у зведеному словнику, тезаурусі та електронній картотеці // Українська мова. — 2016. — № 4. — С. 90–105.
13. Сологуб Н.М. Мовний світ Олеся Гончара. — К. : Наук. думка, 1991. — 138 с.
14. Степаненко М.І. Олесь Гончар — історик, теоретик, практик української лексикографії // Українська мова. — 2013. — № 3. — С. 27–38.
15. Тараненко О.О. Мови письменника словник // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В.М. Русанівський (співголова), О.О. Тараненко (співголова), М.П. Зяблюк та ін. — 2-ге вид., випр. і доп. — К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. — С. 355–356.
16. Цимбалюк-Скопненко Т.В. Українська авторська лексикографія: здобутки та перспективи // Українська мова. — 2010. — № 2. — С. 3–14.

Статтю отримано 08.12.2016

Natalia Snizhko

Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

OLESE HONCHAR'S NEOLEXICON: LEXICOLOGICAL AND LEXICOGRAPHICAL DIMENSIONS

This article summarizes the experience of linguists on studying Honchar's lexicon weight in the development of modern Ukrainian language. Rich quotation material of the last works of the writer is posted, and it illustrates Honchar's excellence in creating new artistic images, new forms of showing of deep semantic content of the words.

Oles Honchar is one of those writers who, due to strong global lingual thinking, have powerful neolexicon. Therefore, all researchers of Honchar's work agree on the need for creation a dictionary of his lexicon and systematic studying of his linguistic creativity. To cover the entire lexical wealth of the writer, author proposes the creation of both a common vocabulary thesaurus of Honchar's vocabulary (similar to the Shevchenko's language dictionary) and some dictionaries of Honchar's neolexicons and concordances of individual usage of vocabulary by writer. In this way, the lingual thinking of the writer will be reproduced, as well as specificity of the twentieth century era.

Honchar's lexicon, as the article's author stresses, is to analyze on the background of the Summary Word Index of Ukrainian language of late XVIII – early XXI century. This approach will help us to understand, what the well-known author uses words that are new words created exactly, and what of his words are still beyond words included into dictionary (and are in the fund of words are still beyond vocabulary).

Synthesizing of lexicons of various writers in a single system based on the Summary Word Index of Ukrainian language of late XVIII – early XXI century is a perspective trend of modern integrated and author lexicography, linguistics, and the basis of macro scientific methods of research in general. Comparison of lexicons of different writers is a way to study the specifics of their lingual thinking and the overall dynamics of the language system and its figurative means.

Keywords: *Oles Honchar, lexicon, new words, individual author's language, thesaurus, Dictionary of writer vocabulary, integrated lexicography, author lexicography.*